

Mirela OMEROVIĆ

RANKO BUGARSKI: *LICA JEZIKA*

(Biblioteka XX vek, Beograd, 2002)

Knjiga *Lica jezika* Ranka Bugarskog, izašla u drugom izdanju u Beogradu 2002. godine, svojevrsna je zbirka tekstova sa izrazito sociolingvističkom tematikom. Naime, autor govori o aktuelnim i vrlo osjetljivim pitanjima jezičkog planiranja i jezičke politike koja vlada na prostorima bivše Jugoslavije. Njegove stavove karakterizira savremeni pristup općoj jezičkoj i političkoj situaciji, ali i duboka emocionalna vezanost za raniju srpskohrvatsku lingvističku praksu. No, otvorenost u pristupu svakom pitanju i izrazita kritičnost očigledne su u startu i vrijedne pažnje utoliko što danas samo takva gledišta mogu donijeti nove obrasce za jezičko planiranje u ionako vrlo složenoj situaciji na ovim prostorima. Moramo istaći, naime, da se određena uvjerenja o jezičkoj situaciji na južnoslavenskom prostoru još uvijek nastoje propagirati.

Strukturalno je podijeljena u tri dijela, od kojih su prva dva tematski obrazložena, dok treći dio sadrži bibliografiju jugoslavenske sociolingvistike. Prvi dio nosi naziv *O našem jeziku*, a karakterišu ga teorijska i praktična razmatranja o statusu nekadašnjeg srpskohrvatskog (danas bosanskog, hrvatskog i srpskog) jezika, kako u političkom, tako i u lingvističkom pogledu, zatim pitanja o lingvističkom inženjeringu te razmatranje procesa žargonizacije jednog dijela tvorbe riječi u savremenom jeziku. Drugi dio *O raznim licima jezika* čine tekstovi o jeziku i naciji, jezičkoj kulturi, jezicima međunarodne komunikacije, kao i tekstovi o jezičkoj toleranciji, o diskursu rata i mira i političkom jeziku kao moćnom sredstvu manipulacije javnošću. Treći dio, kako već rekosmo, predstavljaju *Bibliografski prilozi* o jugoslavenskoj sociolingistici od 1967. do 1999. godine, koji mogu biti značajna smjernica svima onima koji žele krenuti putevima sociolingvistike.

R. Bugarski na početku postavlja pitanje o broju jezika na prostoru bivše Jugoslavije i njihovoj identifikaciji u stvarnosti. Problem jezičkog identiteta sagledava kroz tri komponente – strukturalnu (kakav je jedan jezik), genetsku (iz čega je nastao) i

sociolingvističku (kako ga vrednuju njegovi govornici), od kojih je posljednja najsloženija, a upravo je ona imala ključnu ulogu u slučaju srpskohrvatskoga jezika. Iako se danas u zvaničnoj upotrebi više ne koristi termin srpskohrvatski jezik (samo bosanski, hrvatski i srpski), autor zastupa mišljenje da je to strukturalno i supstancijalno još uvijek jedan jezik, koji se razlikuje samo u imenovanju.

Ipak, važno je istaći da autor nedvojbeno poštuje pravo pojedinaca da se svojevolumino izjasne o svom jeziku ili pismu. Sam se, pak, još uvijek osjeća govornikom srpskohrvatskog jezika i identificira se s njim, jer mu je takvo jezičko osjećanje (što, naravno, treba poštovati). Usto, ne osporava nikome da svoj maternji jezik imenuje kao bosanski, hrvatski, srpski ili pak crnogorski. Kao najbitnije naglašava da ne treba isticati ekstremne stavove o pitanju jezičkog identiteta i da kroz tolerantan odnos treba tražiti dalja rješenja u jezičkoj praksi i planiranju jezika, dok neprimjerene rasprave o *vlasništvu* nad jezikom, varijetetom ili pismom treba izbjegavati.

Od iznimnog je značaja i autorov stav o općoj jezičkoj i političkoj situaciji na području današnje Srbije i Crne Gore. Osim što je primjetno ubrzanje širenje grekolatinizama, internacionalizama i anglizama uopće u srpskom jeziku, kao i arhaizama i neologizama koji evociraju srednjovjekovnu srpsku tradiciju, na lingvističkom i komunikacijskom planu nije došlo do bitnih promjena na ovom području, budući da nije bilo radikalnih rješenja u jezičkom zakonodavstvu. Dok jezičku stvarnost današnje Srbije, kako ističe autor, karakterizira znatna mjera tolerancije, situacija na području Crne Gore u nekom je smislu specifična. Obilježena je nastojanjem određenog broja lingvista da se zvanično prizna crnogorski jezik, što je pitanje političke odluke. Ipak, izdvaja da bi bilo bolje zvanično preimenovati taj jezik nego ga strukturno mijenjati, jer bi to značilo u stanovitoj mjeri arhaizaciju jezika (po mišljenju autora, crnogorski je jezik mješavina određenih dijalekatskih osobenosti i književnojezičkog naslijeđa crnogorskih pisaca).

U okviru poglavlja o lingvističkom inženjeringu autor tretira pitanje sistematskog usmjeravanja jezičkog razvoja u određenom pravcu, gdje ističe da su takvi procesi vidljivi u bosanskome i posebice u hrvatskome jeziku. Naglašava da se *djelovanjem svojevrsnog paradržavnog lingvističkog inženjeringa* hrvatski jezik u stanovitoj mjeri strukturno mijenja, dok u bosanskome jeziku, pak, postoji tendencija, kako kaže autor, naglašavanja orijentalnog sloja u domaćoj tradiciji. Rezimirajući ovu tematsku cjelinu, naglašava da, zapravo, nema validnih lingvističkih kriterija po kojima bi se određivalo šta jeste jedan jezik, a šta nije, ali ako bi se nastavili prisutni divergentni procesi na spominjanom jezičkom tlu, slika jezičke strukture ubrzo bi mogla biti izmijenjena i uveliko bi ugrozila komunikaciju.

U okviru prvog dijela govori se i o procesima žargonizacije jednog dijela tvorbe riječi u savremenom jeziku, gdje se analizira dvadesetak formata na preko 300 leksema sa žargonskim obilježjima. U vezi s ovim Bugarski ističe stanovitu demokratizaciju jezika i slobodniju upotrebu jezičkih sredstava, što upućuje na prisustvo različitih promjena u jeziku i društvu danas i na raznolikost funkcija jezika kao osnovnog sredstva komunikacije.

Prvi tekst u drugom dijelu knjige nosi naslov *O jeziku i naciji*, gdje se iznose dileme o tome šta podrazumijevamo pod jezikom, a šta pod nacijom, te različiti nivoi posmatranja njihovog odnosa – ideološki, historijski i teorijski. Opći je zaključak da nema univerzalnog obrasca u rješavanju ovog pitanja i da je u *pogledu odnosa jezika i nacije*

svaki pojedini slučaj manje-više sui generis (str. 86), te da su jezik i nacija više povezani na simboličkoj, a ne na komunikacijskoj ravni, budući da jezik ima važnu ulogu u izgradnji nacionalne svijesti, ali ne mora biti, smatra on, glavni parametar za identifikaciju jedne nacije.

Govoreći o jezicima međunarodne komunikacije, posebno tretira pitanje statusa današnjeg engleskog jezika u međunarodnoj komunikaciji. Naime, on je danas najprestižniji jezik u svim vidovima komunikacije, prvenstveno zahvaljujući ekonomskoj moći zemalja tog govornog područja. Međutim, ipak se primjećuje da on neće biti jedini medij međunarodne komunikacije u budućnosti, zato što se već primjećuje utjecaj drugih jezika na opću jezičku situaciju u svijetu dolaskom i drugih ekonomski jakih zemalja na svjetsku političku i ekonomsku scenu. Smatra, također, da je uočljiva tendencija smanjivanja jezika u svijetu, što predstavlja siromašenje svekolikih bogatstava ljudskog društva. Nestanak jednog jezika ujedno znači i gubitak važnog instrumenta ljudske kulture i autentičnosti same jedne društvene zajednice. Tako se naglašava da se određenom jezičkom politikom može spriječiti odumiranje jezika razvijanjem osjećaja vrijednosti svakog postojećeg jezika.

U poglavlju koje nosi naziv *Od kulture govora do jezičke kulture* akcenat se stavlja na stvaralačku upotrebu jezika i čitav niz jezičkih mogućnosti koje pružaju adekvatno izražavanje.

Iznimno važno mjesto našli su tekstovi o jezičkoj toleranciji i diskursu rata i mira. Naime, tolerancija se shvaća kao jedan pozitivan stav prema svim odlikama i vrijednostima drugih, uz puno njihovo uvažavanje i poštivanje različitosti. Bugarski jezičku toleranciju posmatra na tri plana – internacionalnom, intergrupnom i interpersonalnom, pri čemu osobitu pažnju posvećuje uzajamnom poštivanju između komunikatora i iskazuje izrazit protest svakoj vrsti fanatizma i ispoljavanja mržnje. Teme o diskursu rata i diskursu mira oponira tako što ističe njihove najupečatljivije karakteristike. Pritom navodi govor mržnje kao najjaču komponentu ratnog diskursa, koji podrazumijeva verbalno izražavanje mržnje, šovinizma, rasizma, ksenofobije i ostalih negativnih kolektivnih osjećanja. Sve navedeno ilustrirano je primjerima dešavanja na prostoru bivše Jugoslavije i današnje Srbije. Autor ističe jačinu moći jezika u propagiranju određenih ideoloških uvjerenja i potrebu razvijanja demokratskih modela mišljenja, poštivanja jezičkih i ljudskih prava u duhu tolerancije i podizanja stepena svijesti o *ubitačnom djelovanju ratnog diskursa*.

Opsežan dio knjige čini poglavlje *Novi prilozi analizi političkog jezika*, gdje se vrlo efektno, uz navođenje brojnih izvjava predstavnika političkog vrha u Srbiji, aktualizira pitanje ciljeva tamošnje vlasti u periodu 1998–2000. kroz kritički uvid u jezik kojim se ona služi. Izvršena je pragmatičko-retorička analiza odabranih uzoraka na osnovu koje su prezentirane različite metode i tehnike zloupotrebe jezika kao sredstva političke i ratne propagande. Stoga autor, što je osobito zanimljivo, nudi jednu tipologiju jezičkih manipulacija, koje se najčešće koriste u navedene svrhe i koje, u konkretnom slučaju Srbije i Jugoslavije (danas Srbije i Crne Gore), uništavaju sve pretpostavke za civiliziranu i normalnu komunikaciju između vlasti i naroda.

U konačnici, naglasit ćemo da ova zbirka tekstova (od kojih su neki pisani za različite naučne skupove) osvjetljava vrlo aktuelnu sociolingvističku problematiku na južnoslavenskim prostorima i uistinu je vrijedan doprinos sociolingvistici uopće. Evidentan

je stanoviti kritički odnos prema različitim jezičkim pojavama, s ciljem prevladavanja socioloških i kulturno-historijskih barijera između pripadnika određenih jezičkih grupa. Premda se u prvom dijelu mogu uočiti određene konotacije u vezi sa problemima jezičkog identiteta, od iznimne je važnosti autorovo promoviranje jezičke tolerancije i multilingvizma, isticanje razvijanja svijesti o različitosti kao bogatstvu, a ne prokletstvu, i nastojanje da se odbaci svaki fundamentalistički pristup jeziku, te da se podstiče želja za komuniciranjem i interakcijom u duhu interkulturalnosti. Na osnovu brojnih ekstralingvističkih podataka potencijalni čitaoci mogu ovdje naći i bogate izvore socioloških i političkih informacija.